

Загальна динаміка кримінально-правового регулювання на законодавчому та правозастосовчому рівнях

Професор Микола Карчевський

Аналіз **законодавчого** рівня кримінально-правового регулювання. Всі вхідні дані, програмні скрипти та отримані візуалізації представлено у відкритому доступі[7]. Дослідження є повністю відтворюваним. В подальшому будемо посилалися на слайди презентації дослідження, представленої у репозитарії[8].

Спочатку дані щодо змісту санкцій трьох редакцій КК були представлені у вигляді таблиць. Для аналізу було обрано: першу редакцію КК (2001 рік), редакцію, що передувала імплементації інституту кримінальних проступків (2019 рік), чинну редакцію (2021 рік). Первинний аналіз даних редакцій було здійснено за кількістю заборон та видами передбачених покарань. Було встановлено збільшення кількості заборон. Від 695 у 2001 році до 928 у 2021 (слайди 4-10). Також визначено збільшення кількості покарань у вигляді позбавлення волі. Від 512 у 2001 році до 732 у 2021 (слайд 11). Також помітним є істотне збільшення кількості нетяжких та тяжких злочинів.

Далі дані щодо змісту санкцій за допомогою спеціально розробленого програмного скрипту було опрацьовано за методом контекстної законодавчої оцінки суспільної небезпечності діяння [6]. У такий спосіб кожна санкція в межах кожної обраної редакції отримала показник, який характеризує її інтенсивність в контексті всіх санкцій певної редакції.

Порівняння даних показників дозволило дійти висновку, що в цілому підходи до законодавчої оцінки небезпечності кримінальних правопорушень з 2001 року *суттєво не змінилися* (слайди 14-47). Разом із збільшенням кількості законодавчих визначень нетяжких та тяжких злочинів, істотної зміни у законодавчій оцінці небезпечності посягань не спостерігається. Візуалізації середніх значень суворості санкцій статей Особливої частини по розділам по рокам свідчать про збереження підходів до законодавчої оцінки небезпечності посягань, закладених розробниками КК 2001 року. Гіпотеза про значну розбалансованість санкцій в процесі внесення змін до КК протягом 2001 – 2021 не підтверджується. Попри наявні одиничні приклади, законодавча оцінка небезпечності кримінальних правопорушень залишається стабільною.

Для аналізу **правозастосовчого рівня** кримінально-правового регулювання нами було використано результати раніше проведеного дослідження національної кримінальної статистики[1]. Воно дозволило встановити дві основні тенденції правозастосовчого рівня кримінально-правового регулювання в Україні: *зменшення кількості облікованих проваджень і засуджених осіб, зменшення суворості покарань, що призначаються*. Щодо причин такого стану речей ми висловлювалися раніше[1, с. 299-300], водночас, для аналізу кримінально-правового регулювання в контексті оновлення кримінального законодавства, роботи над новим КК, на нашу думку, слід сфокусуватися саме на зазначених тенденціях.

Співставлення встановлених тенденцій розвитку законодавчого та правозастосовчого рівнів кримінально-правового регулювання свідчить про різницю їх направленості. Якщо кримінальне законодавство розвивається шляхом збільшення заборон та збільшення санкцій у вигляді позбавлення волі, то практика його застосування демонструє тенденції зменшення кількості засуджених та застосування штрафів частіше ніж позбавлення волі. Поступово збільшується частка кримінально-правових заборон, які жодного разу не використовувалися (слайд 52).

Подібна ситуація може скластися й з новим КК. Концепції та ідеї закладені розробниками можуть не отримати підтримки на правозастосовчому рівні через брак професійної комунікації. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання системної роботи з майбутніми «користувачами» нового КК.

Аналіз санкцій статей Особливої частини КК України вимагає звернути увагу ще на одну проблему. Натепер нараховується більше 450 різних за змістом санкцій. Такий спектр скоріше за все можна вважати надлишковим. Водночас, запропонована Робочою групою концепція 10 видів санкцій також не може сприйматися беззастережно. *«Кримінальний кодекс втраченого різновиду» (авт.) або російською «Уголовный кодекс утраченного разнообразия», замість очікуваного системного позитивного впливу на правозастосування та законотворчу роботу може стати прокрустовим ложем індивідуалізації покарань, не сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правового регулювання.*

Сучасні тенденції організації соціальної взаємодії свідчать про її постійну індивідуалізацію. Психологи наполягають на необхідності врахування якомога більшої кількості індивідуальних особливостей для ефективної колективної роботи; педагоги досліджують адаптивні технології; медицина на межі винаходу доступних персональних (таких, що залежать від ДНК конкретної людини) ліків; соціальні мережі, пошукові та відео- сервіси організовані саме за принципом індивідуалізації контенту, який надається користувачам. Чи може розвиток правового регулювання взагалі та кримінально-правового зокрема відбуватися у діаметрально іншому напрямі? У проєкті КК пропонується відмовитися від розгалуженої системи санкцій на користь чітко організованої ступеневої системи. Замість кількох сотень видів санкцій наявних у чинному законодавстві пропонується до десяти. Зрозуміло, що інший бік проблеми - розбалансованість та несправедливість санкцій, але чи не є запропоноване розв'язання надмірним спрощенням? Видається, що реалізація законодавчих пропозицій ускладнить індивідуалізацію кримінально-правового регулювання. Водночас, порушена проблема могла б бути вирішена у інший спосіб. Наприклад, шляхом запровадження комплексу правових, організаційних та технічних заходів, які б унеможливлювали прийняття незбалансованих законодавчих рішень, спірних правозастосовчих та не обмежували можливостей індивідуалізації.

Для продовження дискусії щодо проєкту КК на підставі аналізу кримінально-правового регулювання за методологією Data Science можемо сформулювати наступні положення:

- законодавчі оцінки небезпечності кримінальних правопорушень характеризуються стабільністю, разом із збільшенням кількості законодавчих визначень нетяжких та тяжких злочинів, істотної зміни у законодавчій оцінці небезпечності посягань не спостерігається;
- простежується розрив між задумом законодавця та тенденціями правозастосування; законодавець додає до КК нові види заборон переважно із санкціями у вигляді позбавлення волі, водночас суди, призначаючи покарання, дедалі частіше використовують штрафи;
- розробка нового кримінального закону має супроводжуватися системною роботою з майбутніми «користувачами».
- більш ретельної перевірки потребують гіпотези щодо позитивного впливу запропонованої уніфікації санкцій на практику використання кримінального законодавства та законотворчу роботу; дана пропозиція може продовжити практику «розривів» між законотворчою концепцією та правозастосовною практикою.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Карчевський М.В. Протидія злочинності в Україні (2013-2020): інфографіка. –Київ : ВАІТЕ, 2021. – 312 с. - <https://karchevskiy.org/2021/09/10/reproducible-research/>
2. Manifesto of Computational Social Science R. Conte, N. Gilbert, G. Bonelli, C. Cioffi-Revilla, G. Deffuant, J. Kertesz, V. Loreto, S. Moat, J. Nadal, A. Sanchez, A. Nowak, A. Flache, M. San Miguel, and D. Helbing. European Physical Journal Special Topics EPJST (2012). URL : https://www.bibsonomy.org/publication/20c26ecde5981441fee65c48864bb02b6/everyaware_bib
3. Cioffi-Revilla C. Computational Social Science // Wiley Interdisciplinary Reviews Computational Statistics 2(3). May 2010. P.259 - 271
4. Mann A. Core Concept: Computational social science // PNAS January 19, 2016 113 (3) 468-470; <https://doi.org/10.1073/pnas.1524881113>
5. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія / О. В. Наден ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". - Х. : Право, 2012. - 266 с.
6. Карчевський, М.В. і Одинцова, О.В. 2019. Автоматизована система для дослідження законодавчої оцінки суспільної небезпечності діяння «In Context». Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 4, 88 (Груд 2019), 92-101. DOI:<https://doi.org/10.33766/2524-0323.88.92-101>.

7. Карчевський М.В. Загальна динаміка кримінально-правового регулювання на законодавчому та правозастосовчому рівнях (інфографіка). Репозитарій GitHub з результатами дослідження.
https://github.com/Nickolay78/Criminal_Code_of_Ukraine
8. Карчевський М.В. Загальна динаміка кримінально-правового регулювання на законодавчому та правозастосовчому рівнях (інфографіка). Презентація результатів дослідження.
https://github.com/Nickolay78/Criminal_Code_of_Ukraine/blob/main/Criminal-Code-of-Ukraine-2001-2021.pdf